

İYÂS b. MUÂVİYE

(إياس بن معاوية)

Ebû Vâsile İyâs b. Muâviye
b. Kurre b. İyâs
(ö. 122/740 [?])

Emevîler'in Basra kadılarından.

46 (666) yılında doğdu. Dedesi sahâbî, babası tâbiündendir. Basra'da yetişen İyâs babasının yanı sıra Enes b. Mâlik, Saîd b. Müseyyeb, Hasan-ı Basrî ve Muhammed b. Sîrîn gibi âlimlerden tefsir, fıkıh, hadis dersleri aldı. Abdûlmelik b. Mervân döneminde bir ara Dimaşk'a gitti ve orada zekâsıyla dikkati çekti. Ömer b. Abdülâzîz'in halife olması üzerine onu tebrik etmek için tekrar Dimaşk'a gitti. Ömer b. Abdülâzîz, Basra Valisi Adî b. Ertât'a mektup yazarak İyâs'ı veya Kâsım b. Rebîa'yı kadı tayin etmesini istedi. Kâsım b. Rebîa, İyâs'ın bu göreve daha layık olduğunu söyleyince İyâs istemediği halde görevi kabul etti. Bir süre görevine devam eden İyâs'ın, bir mecliste üç talâkla yapılan boşamanın kesin ayrılma (beynûnet-i kübrâ) ifade edeceğine dair görüşü dolayısıyla Vali Adî b. Ertât'la arası açıldı. Bunun üzerine görevinden azledildi. Basra'dan ayrılarak Vâsî't'a giden İyâs burada Vali Ömer b. Hübeyre tarafından muhtesib olarak görevlendirildi. 122 (740) yılında vefat etti; 121'de (739) öldüğü de zikredilmektedir.

Sika bir râvî ve iyi bir fakih olan İyâs özellikle sezgisi ve zekâsıyla tanınmış, bu özellikleri dolayısıyla "İyâs'ın ferâseti" ve "İyâs gibi zeki" söyleyişleriyle darbimesellere konu olmuştur. Kaynaklarda bu hususta birçok rivayet nakledilmektedir. Kadılığı sırasında adalete önem verdiği, şahitlerin güvenilir olmasına dikkat ettiği, davaları uzatmadan isabetli kararlarla sonuçlandığı, bazı kararlarının sonraki uygulamalara örnek teşkil ettiği kaydedilmektedir. Onun Vâsî't'a gelmesi halk arasında ilgi uyandırmış, İbn Şübrûme kendisini ziyaret ederek fikhî birçok mesele hakkında görüşlerini sormuştur. Muhammed b. Aclân, Şu'be b. Haccâc ve Hammâd b. Seleme kendisinden hadis rivayet edenler arasında yer almaktadır. İbnü'n-Nedîm, Medâinî'nin onun hakkında *Aẖbâru İyâs b. Mu'âviye* adıyla bir eser yazdığını belirtir (*el-Fihrist*, s. 117). Muhammed b. Ali b. Sinân, *el-Ğâdî İyâs b. Mu'âviye ve'l-kazâ bi'l-firâse* adlı bir doktora çalışması yapmıştır (Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Süüd el-İslâmîye el-ma'hedü'l-âli li'l-kazâ, 1409 h.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 221, 234; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 71-73; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 467; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 117; Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 123-125; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), X, 5-36; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 247-250; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 135; Fuâd Abdülmün'im Ahmed, "İyâs b. Mu'âviye", *ME*, V/3 (1981), s. 434-443; "İyâs", *İA*, V/2, s. 1237; Ch. Pellat, "İyâs b. Mu'âviya", *IE* (İng.), IV, 291.

AHMET AÇIRAKÇA

İYÂZ b. GANM

(عیاض بن غنم)

Ebû Sa'd (Saîd) İyâz b. Ganm
b. Zühayr el-Fihri
(ö. 20/641)

Ünlü kumandan, sahâbî.

Muhtemelen milâdî 582'de doğdu. Müslüman olmadan önce adı Abdüganm idi. İsim ve künye benzerliği sebebiyle amcası İyâz b. Zühayr ve kendisinden hadis rivayet ettiği İyâz b. Amr el-Eş'arî ile karıştırılmaktadır. Hudeybiye Antlaşması'ndan (6/627) önce müslüman olduğu ve bu antlaşmada bulunduğu belirtilmektedir. İkinci Habeşistan hicretine katıldı; Bedir, Uhud ve Hendek başta olmak üzere Hz. Peygamber'in bütün gazvelerine iştirak etti (İbn Hacer, III, 50). İslâmiyet'i kabul etmeyen kadınlarla evliliği sürdürmeyi yasaklayan âyet indiğinde (el-Bakara 2/221) henüz müslüman olmayan karısı Ümmü'l-Hakem bint Ebû Süfyân'a ödediği mehri geri alarak ondan ayrıldı. Muhtemelen irtidad olaylarının bastırılmasındaki başarısından dolayı Hz. Ebû Bekir tarafından kumandan olarak Irak'a gönderildi. Hâlid b. Velîd ile Hîre'de buluşup Dûmetülcendel'i ikinci defa ele geçirdiler; bunun üzerine İyâz buraya vali tayin edildi. Amcasının oğlu olduğu söylenen Ebû Ubeyde b. Cerrâh onu Dimaşk'ın fethinde (14/635) süvari birliklerinin kumandanlığına getirdi. Yermük Savaşı'ndaki (15/636) beş kumandanlardan biri olan İyâz, bu muharebede hezimeye uğrayan Bizans ordusundan kaçanları Malatya'ya kadar takip etti ve şehir halkı cizye ödemeyi kabul edince antlaşma yaparak geri döndü. Bu sebeple Bizans topraklarına geçiş yolunu ilk defa onun açtığı kabul edilir. Kudüs'ün fethine de katılan İyâz (16/637), ertesi yıl Halep'in fethinde Ebû Ubeyde b. Cerrâh yönetimindeki kuvvetlerin öncü birliklerini sevk ile görevlendirildi ve Halepliler'le antlaşmayı o yaptı. Bir müddet sonra Halepliler antlaşmayı bozunca

başka bir kumandanla birlikte tekrar onların üzerine gönderilip eski şartlarla antlaşmayı yeniledi. Antakya seferine öncü kuvvetlerin kumandanı olarak katıldı, oradan Menbic'e geçti ve buranın halkıyla da bir antlaşma imzaladı. Ardından Ra'bân (Araban) ve Dülûk (Dülük) halkıyla antlaşmalar yaptı.

Ebû Ubeyde vefatından önce İyâz'ı yerine vekil bıraktı. Hz. Ömer de onu Humus, Kinnesrîn ve el-Cezîre valiliğine getirerek bölgenin fethiyle görevlendirdi. İyâz, 18 yılının Şaban ayı ortalarında 5000 veya 8000 kişilik bir kuvvetle el-Cezîre'ye hareket etti; birkaç günlük bir kuşatmanın ardından Rakka'yı barış yoluyla teslim aldı. Yapılan antlaşmada savaşabilecek yaştaki erkeklerden yıllık 1 veya 4 dinar cizye alınması, yeni kilise inşaa edilmemesi, alenî olarak dinî merasim yapılması, bu şartlara uyulması halinde can ve mal güvenliklerinin sağlanacağı, mevcut kiliselerine dokunulmayacağı gibi hükümler yer aldı. İyâz buradan Ruha'ya (Urfa) hareket etti. Bir müddet direndikten sonra barış isteyen Ruhailîler'la da antlaşma yapıldı (18/639 veya 19/640). Ardından İyâz, kumandanlarından Safvân b. Muattal ile Habîb b. Mesleme'yi Sümeysât'a (Samsat) gönderdi; kendisi de Harran'a geçerek şehri barış yoluyla aldı. Daha sonra Aynülverde, Dârâ, Habur, Sümeysât, Serûc gibi yerleri fetheden İyâz b. Ganm Malatya ve Karkisiyâ'ya, ardından da Nusaybin (Nasîbin) üzerine yürüdü. Kumandanlarından Umeyr b. Sa'd'ı Sincar, Eşter'i Âmid (Diyarbakir) ve Meyyâfârikîn'in (Silvan) fethiyle görevlendirdi. Bu iki yerin fethine bizzat katıldığı ve Hâlid b. Velîd'in yardımıyla başarıya ulaşıldığı da zikredilmektedir. Nusaybin'i de Ruha şartlarıyla teslim alan İyâz, bu sırada Irak'ta bulunan Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın isteği üzerine ona bir yardımcı kuvvet gönderdi, kendisi de Mardin ve civarını alarak Musul'a yöneldi. Erzen, Derbe, Bitlis, Hilât (Ahlât) ve Besni'yi (Behisni) fethe-dip Rakka'ya döndü. 17-20 (638-641) yılları arasındaki seferlerle hemen hemen el-Cezîre bölgesinin tamamını İslâm topraklarına katan İyâz, Rakka'da iken Halife Ömer'den Şam'a dönmesini ve hasta olan Yezid b. Ebû Süfyân'ın ölümü halinde idareyi ele almasını bildiren bir mektup aldı. Bunun üzerine Utbe b. Ferkad'ı yerine bırakıp yola çıktıysa da Humus'a ulaştığında vefat etti ve Hâlid b. Velîd'in kabri yanına defnedildi. Onun Medine'de öldüğünün söylenmesi amcasıyla karıştırılmasından kaynaklanmış olmalıdır.

İyâz'ın ailesinin Âmid'de kaldığı, bu şehirdeki Ebû Eyyûb ailesinin onun soyundan geldiği belirtilmektedir. İyâz b. Ganm'in kendisinden devlet memuriyeti isteyen akrabalarını reddetmesi, ganimetlerden payına düşen her şeyi dağıttığı için geriye iki at ve bir deve den başka bir şey bırakmaması onun dürüst ve cömert bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. İyâz b. Ganm'in rivayet ettiği bir hadis Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer almıştır (III, 403-404).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 49; III, 403-404; Vâkıdî, *Fütûhu's-Sâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-cil), II, 97-117, 123-175, 182-183, 270-310; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 398; VIII, 13; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 246-255; ayrıca bk. İndeks; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 51, 53-56; İbnü'l-A'sem el-Kûfî, *el-Fütûh*, Beyrut 1406/1986, I, 195, 244, 247-260; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, I, 183-184; İbn Abdülber, *el-İstü'âb*, III, 128-129; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, I, 668-670; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 56, 150, 269, 359; II, 135, 236, 285, 303, 380-381, 447; III, 14-15, 52, 59, 216, 262; IV, 237, 329, 403; V, 39, 238, 289; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 384, 395, 421, 429, 493, 495-496, 524-526, 531-535, 562, 569; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe*, IV, 323-324, 327-329; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 354-355; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 50; Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul 1960, s. 49-58, 61-63, 65-66, 69-71, 73, 75-82, 84, 86, 88-91, 93, 95, 100; T. H. Weir, "Harrân", *İA*, V/1, s. 300; J. Schleifer, "İyâd", a.e., V/2, s. 1235; E. Honigmann, "Nasîbin", a.e., IX, 101; a.mlf., "Rakka", a.e., IX, 608; a.mlf., "Urfa", a.e., XIII, 53.

ASRİ ÇUBUKÇU

İYÂZ b. MÜSÂ

(bk. KÂDÎ İYÂZ).

İYÂZÎ, Ebû Nasr

(أبو نصر العياضی)

Ebû Nasr Ahmed b. el-Abbâs b. el-Hüseyn es-Semerikandî (ö. III./IX. yüzyılın son çeyreği [?])

Hanefî âlimi.

Ebû'l-Muîn en-Nesefî'nin, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin hem hocası hem ders arkadaşı olduğu yolundaki kayıtları dikkate alınırsa Semerkant'ta III. (IX.) yüzyılın ilk yarısında doğduğu söylenebilir. Tabakat kitapları Sa'd b. Ubâde'nin soyundan geldiği hususunda görüş birliği içindedir. Nesefî'nin verdiği soy zincirine göre İyâzî onuncu göbekte Sa'd b. Ubâde'ye ulaşmaktadır. Kaynaklar, İyâzî'nin Mâtürîdî ile birlikte Ebû Bekir el-Cüzcânî'den ders aldığını kaydeder; İyâzî, ancak o devrin diğer âlimlerinden temel İslâmî ilimleri tah-

sil etmiş olmalıdır. Henüz yirmi yaşlarında iken ders vermeye başlamış, kelâm ve fıkıh sahasında hepsi de Mâtürîdî'nin akranı olan kırk kadar öğrenci yetiştirmiştir. Bunun yanında bölgede İslâm'ın yerleşmesi için büyük çabalar gösteren İyâzî bu amaçla sık sık savaşlara katılmış ve bunların birinde şehid olmuştur. Kefevî'nin naklettiğine göre İyâzî, yanında oğlu Ebû Ahmed bulunduğu halde bir savaşa katılmış ve esir düşmüş, diğer esirlerle birlikte bölgenin yöneticisine götürülmüştür. Yönetici eline bir yay alarak, "Bunu kim gerebilir?" diye sormuş, İyâzî kendisinin gerebileceğini, fakat bunun için oka ihtiyacı olduğunu söylemiş, bunun üzerine kendisine ok verilmiş, o da oku yaya taktıktan sonra yöneticiyi öldürmüştür, kendisi de hemen öldürülmüştür (*Ketâ'î-bû a'lâmi'l-ahyâr*, vr. 127^b-128^a).

İtikadî ve fikhî açıdan Hanefî geleneğine bağlı olan İyâzî, başta Mu'tezile ve Neccâriyye olmak üzere bölgede faaliyet gösteren Ehl-i sünnet dışı fırkalarla mücadele etmiş, Mâtürîdî düşüncesinin oluşmasına öncülük yapmıştır. Yaşça kendisinden daha küçük olmasına ve aralarında hocalık-öğrencilik ilişkisi bulunmasına rağmen Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye büyük saygı göstermiştir. Nesefî onun Mâtürîdî'nin ilmi ve fikrî seviyesini çok takdir ettiğini, hatta bu talebesi gelmeden derse başlamadığını kaydetmektedir (*Tebşîratü'l-edille*, I, 359). İnanç konularında bir taraftan naklin çizdiği sınırları aşmazken diğer taraftan akla da önem vermiş, Ebû Hanîfe'nin yolundan yürüyerek hem Mu'tezile'yi hem bid'at fırkalarını reddetmiştir. Kaynaklarda onun Ehl-i sünnet dışı fırkalara mensup kimselerle tartışmalar yaptığı, hasımlarının kendi görüşlerini temellendirmek için istidlâlde bulundukları âyetleri tam tersine onların fikirlerini çürütecek şekilde yorumladığı ve onları yenilgiye uğrattığı ifade edilmektedir. İyâzî'nin Allah'ın sıfatları hakkında *Mes'elletü's-şifât* adlı bir eserinin bulunduğu zikredilmektedir.

İyâzî'nin Ebû Ahmed ve Ebû Bekir adlı oğulları Mâverâünnehir bölgesinde Ehl-i sünnet akaidi ve Hanefî fıkının gelişip yayılmasına hizmet etmişlerdir. Bunlardan büyük oğlu Ebû Ahmed kendini daha çok fıkıh sahasında yetiştirmiştir. Hocası Hakîm es-Semerikandî, Horasan ve Mâverâünnehir'in son yüzyıldan beri ilim, anlayış, ifade kabiliyeti, nezaket, iffet ve takvâ bakımından onun gibi birini yetiştiremediğini söylemiştir. Ebû Hafs el-Kebir'in torunu Ebû Hafs el-İclî de, "Ebû

Hanîfe'nin mezhebinin isabetli olduğunu kanıtlayan delil Ebû Ahmed'in onu benimsemesidir; çünkü böyle bir kişi hak olmayan bir mezhebe asla itibar etmez" demiştir. Ebû Bekir Muhammed ise bilhassa kelâm ilminde yetiştirilmiştir. Onun, Ehl-i sünnet'le Mu'tezile arasındaki temel farkları on madde halinde ortaya koyan *el-Mesâ'ilü'l-aşr el-İyâziyye* adıyla bir eser telif ettiği nakledilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nesefî, *Tebşîratü'l-edille* (Salamé), I, 356-357, 359; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, I, 177-178; III, 36-37; IV, 10-11; Mahmûd el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fuḥahâ'i mezhebi'n-Nu'mân el-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 630, vr. 127^b-128^a; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, I, 362-363; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 23; Muhammed b. Tavîf at-Tancî, "Abû Mansûr al-Mâtürîdî", *Adlûd*, IV/1 (1955), s. 1-12.

İLYAS ÜZÜM

İYİLİK

(bk. HAYIR).

İYİMSERLİK

Varlığın aslının tamamen iyi olduğunu, kötülüğün ârizi olarak varlığa katıldığını savunan felsefî anlayış; hayatın iyi yanlarını görmeyi telkin eden dünya görüşü için kullanılan felsefe ve ahlâk terimi.

Tanrı, evren, insan ve hayata olumlu bir bakışı ifade etmek üzere kullanılan *iyimserlik* terimi Tanrı'nın iyi ve âdil olduğu, dolayısıyla iyi olanı yarattığı, bunun sonucu olarak halen var olan âlemin daha iyisi ve daha güzeli düşünülemez kadar mükemmel olduğu fikrini içerir. İyimserliğin karşılığı olarak Osmanlı Türkçesi'nde *nikbinlik*, modern Arapça'da *tefâül*, Batı dillerinde ise Latince *optimus* kelimesinden gelen terimler kullanılır. Varlığın aslının tamamen kötü olduğunu veya kötülüğün iyilikten daha çok bulunduğu savunan görüşlere ise *kötümserlik* (bedbinlik, teşâüm, pessimizm) denmektedir.

İptidai dinlerde açık şekilde bir iyilik-kötülük ayırımı yapılmamakla birlikte bu dinlerin kozmos telakkilerinde varlık ve olguların iyi bir öze sahip olduğu kanaati hâkimdir. Buna karşılık Zerdüştilik ve onun etkisinde gelişen Maniheizm, Mezdekiyye gibi dinlerde hayır-şer düalizminin açıkça hâkim olduğu görülmektedir. Yine Budizm ve Hinduizm'de gnostik fel-